

KANADOS LIETUVIŲ SPAUDA IR IŠEIVIŲ BENDRUOMENĖS KULTŪRINIO GYVENIMO REFLEKSIJA JOJE

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr. 51, LT-01504 Vilnius
El. paštas: s.velaviciene@lnb.lt

Straipsnyje nagrinėjama Kanados lietuvių bendruomenės pastangomis leidžiama spauda ir jos reikšmė saugant gimtąją kalbą ir puoselėjant tautinę tapatybę. Nuo 1945 iki 2000 metų Kanadoje išspausdinta per 500 knygų, iš kurių tik apie 50 – anglų kalba. Ypač svarbų vaidmenį atliko lietuviški savaitraščiai „Nepriklausoma Lietuva“ (Monrealis, 1941–2001) ir „Tėviškės žiburiai“ (tebeleidžiamas nuo 1949 m.). Šis savaitraštis, ištikimas demokratijos idėjoms, yra populiarus ir išeivijoje, ir Lietuvoje. Knygų leidyboje išskirtinos dvi lietuvių bendruomenei ypač svarbios kryptys – lituanistinis švietimas ir tautodailė. Lituanistiniam švietimui labiausiai nusipelnė pedagogas Antanas Rinkūnas (1909–1985), parengęs svarbiausius vadovėlius lietuviškoms mokykloms. Ryškiausi tautodailės propaguotojai ir tos tematikos knygų leidėjai buvo Anastazija (1910–1991) ir Antanas (1906–2005) Tamošaičiai. Kanados lietuvių spauda ir bendruomeninės veiklos rankraštiniai dokumentai saugomi 1996 m. Toronte įkurtame Kanados lietuvių muziejuje-archyve.

Reikšminiai žodžiai: Kanados lietuvių spaudos istorija, Kanados lietuvių laikraščiai, Kanados lietuvių knygų leidyba, Kanados lietuvių lituanistinis švietimas, Kauno „Aušros“ gimnazija, Lietuvių tautodailės institutas Toronte, Tamošaičių galerija „Židinys“ Vilniuje, Kanados lietuvių muziejus-archyvas Toronte, Kanados lietuvių spaudos rinkinys Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriuje

Bandymas pasirinkti tyrinėjimo objektu pokarinę Kanados lietuvių spaudą iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti ganėtinai rizikingas, nes šios ypač gyvybingos, aktyvios ir visuomeniniams reikalams susitelkusios bendruomenės spaudos darbai ligi šiol beveik netyrinėti, o be to, retokai būdavo atsieja-

mi nuo kaimyniniame krašte – Jungtinėse Amerikos Valstijose – įsikūrusių keleriopai gausesnių ir gilesnes lietuviškos spaudos tradicijas puoselėjančių lietuviškų telkinių veiklos. Pirmaisiais pokario metais ir JAV, ir Kanadą pasiekusi nauja iš Lietuvos pasitraukusių žmonių banga iš Vakarų Vokie-

tijos perkeltųjų asmenų stovyklų suteikė tų kraštų lietuvių bendruomenėms naujų paskatų ir atvėrė platesnių galimybių visokeriopai plėtoti visuomeninę bei kultūrinę veiklą dėl neabejotinai išaugusio intelektualiojo potencialo. Daugelis tuo metu pradėtų didžiųjų kultūros projektų buvo rengiami bendrai, sutelkiant abiejų kraštų lietuvių bendruomenių jėgas. Geriausias pavyzdys čia galėtų būti bene didžiausių JAV ir Kanados lietuvių bendruomenės jungiančių renginių patirtis – tai lietuvių dainų ir šokių šventės. Pirmoji bendromis jėgomis surengta JAV ir Kanados lietuvių dainų šventė įvyko jau 1956 m. Čikagoje, vėliau surengta dar septynetas išpūdingų renginių, iš kurių vienas (5-oji dainų šventė) – 1978 m. Kanadoje, Toronte. Ne mažiau svarbios abiem bendruomenėms susitelkti ir tautinei tapatybei išsaugoti buvo JAV ir Kanados lietuvių tautinių šokių šventės. Pirmoji 1957 m. surengta taip pat Čikagoje, o iš dvylikos ligi šiol buvusių renginių du vyko Kanadoje – tai 8-oji (1988) ir 11-oji (2000) JAV ir Kanados lietuvių šokių šventės Hamiltone ir Toronte. Visos abiejų kraštų lietuvių surengtos dainų ir šokių šventės atspindėtos turininguose bei patraukliuose joms skirtuose leidiniuose, kuriuose kruopščiai pateikta medžiaga apie repertuarą ir atlikėjus atskleidžia ne tik šių išskirtinių renginių istoriją, lietuvių kultūros puoselėjimą, bet ir kūrybinių galių augimą [12].

Abiejų kaimyninių kraštų lietuvių bendruomenės siejo daugybė visuomeninės ir kultūrinės veiklos sričių, todėl ypač glaudžiai bendradarbiauta ir knygų leidyboje.

Kadangi Jungtinėse Amerikos Valstijose lietuviškų spaustuvių ir leidyklų padėtis buvo nepalyginti geresnė, tai nėra ko stebėtis, kad didžiuma Kanadoje apsigyvenusių lietuvių rašytojų (Henriko Nagio, Vytauto Tamulaičio, Marijos Aukštaitės ir kitų) knygų išspausdinta JAV lietuvių spaustuvsė. Tačiau ilgainiui Kanadoje radosi vis daugiau lietuviškų spaustuvių. Renkant duomenis *Lietuvių išeivijos spaudos bibliografijai* [12] nuo 1945 m. ligi šių dienų pavyko užfiksuoti beveik 500 Kanados lietuvių išleistų knygų, iš kurių didžioji dalis (apie 440) yra lietuviškos ir tik 50 leidinių – anglų kalba. Kiekybiniu atžvilgiu tai yra gerokai didesnis masyvas nei, pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos lietuvių spaudos ir pagal statistinius duomenis yra ketvirtoje vietoje po JAV, Vokietijos ir Italijos pokarinės lietuviškosios spaudos rinkinių.

Grįžtant prie Kanados lietuvių spaudos ištakų, verta prisiminti, kad pirmieji lietuviai Kanadą pasiekė apie 1900 metus. Nauja lietuvių emigrantų banga Kanadą pasiekė apie 1926 metus. Monrealyje įsikūręs Lietuvių išeivijos biuras išleido kelis leidinėlius, kaip antai – *Lietuviams ateiviams Kanadoje vadas* [7], kuris, beje, buvo išspausdintas JAV. Nuo 1929 m. leisto lietuviško laikraščio „Kanados lietuvis“ išėjo tik devyni numeriai. Dauguma bendruomenės narių buvo darbininkai. Laikraštis „Darbininkų balsas“, vėliau perėjęs komunistų kontrolėn ir pasivadinęs „Liaudies balsu“, gyvavo nuo 1931 iki 1957 metų. 1940 metais Rusijai okupavus Lietuvą, Toronto lietuvių iniciatyva buvo suburta Kanados lietuvių taryba,

kuri nutarė leisti demokratinės krypties Kanados lietuvių savaitraštį „Nepriklausoma Lietuva“. Nuo 1941 m. laikraštis leistas Monrealyje.

Tenka pripažinti, kad naujoji lietuvių išeivių banga, pasiekusi Kanadą jau 1947 m., nerado šioje šalyje nei gausios ir aktyvios tautiečių bendruomenės, nei materialinės atsparos kultūrinei bei visuomeninei veiklai, kokią turėjo kaimyninėje šalyje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, apsigyvenę lietuviai. *Lietuvių enciklopedijos* [11, 412] žiniomis, per dešimtmetį, nuo 1947 iki 1957 metų, Kanadoje apsigyveno apie 22 000 lietuvių. Daugiausia Toronte, Monrealyje, Hamiltone. 1952 metais įvykęs Kanados lietuvių bendruomenės krašto tarybos susirinkimas buvo pradžia organizuotos visuomeninės veiklos, kuri turėjo lemiamą reikšmę ir lietuviškos spaudos plėtrai.

Kaip ir kituose lietuvių išeivių susibūrimuose, bendruomenės telkimuisi ypatingą reikšmę turėjo periodinė spauda. Apžvelgti pokarinio laikotarpio Kanados lietuvių periodinę spaudą, atrodytų, nėra sunku, jei šį uždavinį vertintume pagal nedidelį šioje šalyje leistų leidinių kiekį. Tai du savaitraščiai – Toronto „Tėviškės žiburiai“, pradėti leisti Kanados lietuvių kultūros draugijos 1949 m. ir tebespausdinami šiandien, Monrealio „Nepriklausoma Lietuva“, po 60 leidybos metų užbaigusi savo gyvavimą 2001 m., bei nuo 1955 iki 1988 metų. Lietuvos katalikų moterų leistas žurnalas „Moteris“ ir žurnalas „Skautų aidas“. Pastarasis Kanadoje nuo 1950 m. tęsė Vokietijoje 1946 m. atkurto to paties pavadinimo

tarpukarinio Lietuvos žurnalo leidybą iki 1969 m., kai rengimas ir spausdinimas buvo perkeltas į Čikagą. Tačiau šiame straipsnyje apžvelgiami tik du Kanados lietuvių savaitraščiai, nes būtent jie buvo ir tebėra („Tėviškės žiburiai“) geriausias šios šalies lietuvių bendruomenės kultūrinės veiklos atspindys. Abu Kanados lietuvių savaitraščiai ilgus dešimtmečius buvo reikšmingi ir svarbūs ne tik Kanados lietuviams – jie buvo gausiai prenumeruojami ir skaitomi kaimyninėse Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Australijoje, Didžiojoje Britanijoje, Italijoje, Vokietijoje. Be jokios abejonės, tokią sėkmę lėmė pasiaukojamas laikraščius rengusių žmonių darbas ir gebėjimas suburti bendradarbius iš kitų kraštų.

Pirmuoju savaitraščio „Tėviškės žiburiai“ redaktoriumi tapo žinomas istorikas, profesorius Adolfas Šapoka, nuoširdžiai dirbęs šį darbą daugiau nei dešimtmetį – nuo pat pirmojo numerio, pasirodžiusio 1949 m. pabaigoje, iki pat mirties 1961 metais. Istorikui ir mokslininkui neįprastą, tačiau likimo lemtą redaktoriaus darbą taip įvertino filosofas Juozas Girnius: „Profesorius A. Šapoka buvo vienas iš pačių talentingiausių istorikų, kuris mūsų tautai buvo dovanotas... Nelemtis jam buvo egzilis. Juo labiau nereiškė jam išganymo redaktoriaus darbas. O tam darbui jis čia skyrė visą laiką – daugiau kaip vienuolika metų. Penkerius metus teko dirbti tokiame rūsyje, kurį aplankęs prelatas Mykolas Krupavičius tarė A. Šapokai: *Mano buvusios klebonijos bulvių rūšys Suvalkų Kalvarijoje buvo geresnis* [6, 456]. Po A. Šapokos mirties lai-

kraščio redaktoriumi tapo kunigas, filosofas Pranas Gaida-Gaidamavičius, sugebėjęs ne tik išlaikyti aukštą savaitraščio lygį, bet ir sumaniai plėtoti tematiką. Autorius, parašęs egzilio problematiką gvildenančią knygą *Išblokštasis žmogus* [3] bei religinės filosofijos veikalą *Didysis nerimas* [2], taip pat kaip ir jo pirmtakas atsisakė kūrybos darbo visuomenės interesų labui. Idealistine auka „Tėviškės žiburių“ redaktoriaus pareigoms dvidešimt metų atidavusio P. Gaidos-Gaidamavičiaus veiklą straipsnyje, skirtame savaitraščio 25 metų sukakčiai, pavadino Juozas Girnius [6, 457]. Pats redaktorius jubiliejiniame, ketvirtį amžiaus leidybos žymintčiame numeryje taip pat pabrėžia bene svarbiausią išeivijos spaudos leidybos ypatybę: „Mūsų leidiniai remiasi ne komerciniu pradu, o idealizmu – spaudos darbuotojų ir skaitytojų. Idealizmas gi daug pakelia, nes neklausia, ar laikraščio leidimas finansiškai apsimoka. Jis dalyką matuoja ne doleriu, o idėjiniu mastu. Kol šis matas bus gyvas – lietuviškoji spauda išeivijoj laikysis“ [4, 1].

Reikšmingos yra ir ta pačia proga P. Gaidos-Gaidamavičiaus pasakytos mintys apie jo redaguojamo laikraščio idėjines nuostatas: „Praeityje kai kas bandė įžiūrėti „Tėviškės žiburiuose“ vienokį ar kitokį „izmą“, vieną ar kitą politinę partiją bei tendenciją, bet visai be pagrindo. Visa tai „Tėviškės žiburiams“ svetima. Jų akiratis yra žymiai platesnis – nėra suvaržytas jokių „izmų“, tendencijų, apynasrių ir partinių išipareigojimų. Jiems rūpi visas lietuviškasis gyvenimas – ir pavergtoje Tėvynėje, ir išeivijoje, ir sibirinėje bei rusiškoje tremtyje“ [4, 1]. To-

kios nuostatos pelnė „Tėviškės žiburiams“ populiarumą ne tik Kanadoje, bet ir visoje lietuviškosios išeivijos erdvėje. Puikaus įvertinimo „Tėviškės žiburių“ rengėjai sulaukė net iš JAV gyvenusio kritiškumu pagarsėjusio žurnalisto ir rašytojo Bronio Railos: „Daugelis gal sutiks, kas turėjo progos susipažinti, kad Kanados lietuvių savaitraštis „Tėviškės žiburiai“ žurnalistiniu požiūriu yra mūsų bene geriausias laikraštis išeivijos akiračiuose. Savo aplinkos lietuviškų salų gyvenimo reportažais, vietinių žinių gausumu ir išsamumu jam neprilygs joks kitas lietuviškas laikraštis, ir stačiai nuostabu, kaip šiais laikais iš visur dar galima sutelkti tiek bendradarbių. Šalia to, redaktoriai kas savaitę paruošia gana plačias, protingai atsijotas, beveik bešališkas visos užsienio ir Lietuvos lietuvių gyvenimo, ypač kultūrinio pobūdžio apžvalgas. Veik pastoviai parencenzuojamos naujos lietuviškos knygos ar kiti kūrybos faktai – ne diletantiškai, dažniausia žinoviškai ir civilizuotu tonu. Nestinga straipsnių ir bendrais lietuviškais klausimais, nepraleidžiamos visokios žymesnės, jautresnės ar kontraversinės problemos. Nesibijoma duoti vietos ir tiems, kurie pasisuka prieš srovę ar pabraukia prieš plauką“ [17].

„Tėviškės žiburių“ leidimo istoriją patraukliai atskleidžia jubiliejinis leidinys, skirtas laikraščio 50 metų leidybos sukakčiai [23]. Jame apžvelgiama praeities patirtis, vertinamas buvusių ir esamų bendradarbių indėlis. Prie laikraščio sėkmės neabejotinai prisidėjo ir ilgametis „Tėviškės žiburių“ bendradarbis Vytautas Kastytis-Tvardauskas, daug

metų tvarkęs laikraščio skyrius „Lietuviai pasaulyje“, „Kultūriniam gyvenime“, „Kanados įvykiai“. Šį darbą vėliau tęsė dabartinis „Tėviškės žiburių“ redaktorius Česlovas Stankevičius, Ramunė Sakalaitė-Jonaitienė bei kiti talkininkai. Kultūrinę „Tėviškės žiburių“ reikšmę pristatant skaitytojams lietuvių išeivijos grožinę kūrybą taikliai nusakė Vladas Kulbokas Lietuvių katalikų mokslo akademijos Romoje išleistoje monografijoje *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje pažymėjęs*, kad reikšmingiausi buvo laikraštyje nuolatos spausdinti Henriko Nagio ir Vytauto Aleksandro Jonyno literatūros kritikos straipsniai. Autorius lygino „Tėviškės žiburius“ su Čikagos „Draugu“ ir teigė, kad Kanados laikraštyje buvo „ryškesnis pažangus elementas“ [10, 520]. Ir šiandien Toronte sėkmingai tebegyvuojantis Kanados lietuvių savaitraštis „Tėviškės žiburiai“, redaguojamas Č. Stankevičiaus, jau artėja prie šeštojo gyvavimo dešimtmečio pabaigos, sugebėjęs ramiai išgyventi ir redaktorių, ir leidinio išorės pasikeitimus, bet likęs ištikimas pagrindinėms demokratiškoms, visiems bendruomenės nariams skirto laikraščio turinio formavimo nuostatoms, atspindintis Kanados lietuvių bendruomenės gyvenimo pilnatvę, todėl tebesąs populiarus ir laukiamas ne tik išeivijoje, bet ir Lietuvoje.

Antrajam Kanados lietuvių savaitraščiui „Nepriklausoma Lietuva“, gyvavusiam 60 metų ir nutraukusiam veiklą 2001 m., nepavyko išvengti konfliktų keičiantis redaktoriams. Kad laikraščiui sunkiau sekėsi išlaikyti įvairių pažiūrų skaitytojus buriančią poziciją, liudija ir atsiliepimai

kituose išeivijos periodiniuose leidiniuose. Nenuostabu, kad tvirta laikraščio politinė nuostata Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu, aiškiai išreikšta jau pačiame laikraščio pavadinime, buvo nuolatos kritikuojama JAV „pažangiųjų“ lietuvių Niujorke leidžiamame laikraštyje „Laisvė“, kuris kaltino „Nepriklausomą Lietuvą“ šmeižiant sovietų Lietuvą [8]. Priešingai nei komunistuojanti „Laisvė“, tvirtą „Nepriklausomos Lietuvos“ politinę poziciją rėmė Lietuvių fronto bičiulių leidžiamas žurnalas „Į laisvę“ [1, 93–94]. Tačiau laikraščio nepakantumas įvairioms nuomonėms neretai sulaukdavo priekaištų. Tokia padėtis kilo pasitraukus ilgamečiui redaktoriui Jonui Kardeliui, kai kurį laiką laikraštį redagavęs dėl ligos šios veiklos atsisakė Henrikas Nagys, o valdybos nariams neįtiko ir iš Didžiosios Britanijos redaktoriaus pareigoms parsikviestas Romanas Maziliauskas. Ne vienerius metus redakcijos veiklą lydėję ginčai ir nesutarimai neabejotinai pakenkė laikraščiui ir nuvylė skaitytojus. Padėtis gana taikliai apibūdinta mėnraštyje „Akiračiai“ išspausdintame straipsnyje „Kova prieš atvirą žodį“ [9, 3; 9, 15]. Ten pat paskelbtas ir Rimvydo Šliažo atviras laiškas „Nepriklausomos Lietuvos“ redakcijai: „Iš kur ta išvada, kad rašyti apie dabartinę Lietuvą, mėginti įvykius įvertinti moksliskai ir objektyviai, reiškia pritarimą komunizmui ir okupacijai. Radome galų gale priešą, bet ne kaltininką okupantą, o savo tautietį išeivijoje, kuris drįsta turėti skirtingą nuomonę. Ar Jūs nematote, kad tai savižudybinis kelias? Patriotiniai šūkliai, abrozdėliai ir eilėraštkai nepadarys gero

patriotinio laikraščio. Dar reikia skonio ir talento, apsišvietimo ir inteligentiškumo. Man gaila matyti, kaip su kiekvienu numeriu N. L. praranda savo bendradarbius ir darosi vis daugiau blankiu provincijos leidiniu, kuris nedomins lietuvių už Montrealio ribų“ [19, 11]. Nepaisant to, kad „Nepriklausomai Lietuvai“ teko pergyventi nemaža pertvarkų ir sukrėtimų, laikraščio vaidmuo kultūrinėje Kanados lietuvių erdvėje neabejotinai svarus ir vertingas. Jau minėtoje Vlado Kulboko studijoje *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje* taip pat gražių vertinimų nusipelno savaitraštyje spausdinti Henriko Nagio, Vytauto Aleksandro Jonyno, Ilonos Gražytės-Maziliauskienės, Bronio Railos, Antano Škėmos straipsniai. Tačiau apgailestaujama, kad „tie straipsniai tokie reti“ [10, 517]. Svarbios buvo ir Birutės Nagienės daugelį metų redaguotos kultūros skiltys. Per kelis dešimtmečius jose spausdintos naujasių ne tik Kanados lietuvių, bet ir visos išėivijos autorių knygų recenzijos, pateikti svarbių kultūros įvykių aprašymai, gvildinti aktualūs lituanistinio švietimo klausimai. Paskutiniame „Nepriklausomos Lietuvos“ numeryje redaktorė B. Nagienė su skaitytojais atsisveikina tokiais žodžiais: „Guodžiamės, kad pavyko išlaikyti laikraštį per sunkiausius ir per labiausiai džiuginančius laikotarpius, kad laikraštis galėjo pasitarnauti ne tik savo skaitytojams, bet ir Lietuvai, kai jai to labiausiai reikėjo“ [5, 1].

Uždavinys trumpai apibūdinti Kanados lietuvių knygų leidybą per beveik septynias dešimtis jos gyvavimo metų ir išskirti būdingiausias kryptis nėra lengvas. Tačiau gi-

liau pasižvalgius po šioje šalyje išsikūrusios lietuvių bendruomenės kultūrinės veiklos aruodus lyg savaime išryškėja dvi labai svarbios kryptys – tai lituanistinis švietimas ir lietuvių tautodailė. Be jokios abejonės, tokias pagrindines kultūrinės veiklos gaires nulėmė asmenybės, sutelkusios apie save bendraminčius. Lituanistinio švietimo srityje tai buvo Kauno Vytauto Didžiojo universiteto auklėtinis pedagogas Antanas Rinkūnas (1909–1985), kurio atminimui ir darbų sklaidai po jo mirties Kanados lietuviai įkūrė Antano Rinkūno švietimo fondą. Šio fondo pastangomis Toronte 1995–1996 m. išspausdintas A. Rinkūno raštų dvitomis *Negęstanti ugnis*, kurio įvade taip įvertintas šio pedagogo 35-erių metų pasiaukojamas darbas bendruomenės labui: „Antanas Rinkūnas rūpinosi visomis lietuviško gyvenimo sritimis. Reiškėsi kaip švietėjas, kultūrininkas, spaudos darbuotojas, jaunimo užtarėjas ir auklėtojas“ [18].

Svarbiausi pedagogo darbai skirti lituanistinėms mokykloms. A. Rinkūno parengto tuo metu nepaprastai reikalingo elementoriaus *Kregždutė* pirmoji laida išspausdinta Toronte 1953 m., dar tik kuriantis lituanistinėms mokykloms, ir buvo plačiai naudojama ne tik Kanadoje, bet ir JAV bei kituose kraštuose. Elementorius sulaukė net keturių laidų, paskutinė pasirodė 1963 metais. Trijose *Kregždutės* dalyse patyręs pedagogas neapsiribojo vien lietuvių kalbos pradžiamokslu, pateikė ir kitus lituanistinėms mokykloms itin reikalingus tekstus. Antroji elementoriaus dalis buvo „Skaitymai, aplinkos ir Tėvynės pažinimas pagal naująją JAV

ir Kanados lituanistinių mokyklų programa“, o trečioji – „Tėvynės pažinimas: Lietuvos geografijos, etnografijos, istorijos ir gamtos pažinimo pradmenys“. Visas *Kregždutės* laidas puošė patrauklios Kanadoje gyvenusio žinomo grafiko Telesforo Valiaus iliustracijos, todėl šis elementorius buvo labai populiarus ir iš jo savo tėvų gimtosios kalbos mokėsi ne viena lietuvių išeivių karta ne tik Kanadoje, bet ir kituose kraštuose. Po 20 metų, pajutęs, kad lietuvių išeivių vaikams gimtosios tėvų kalbos mokytis darosi vis sunkiau, nes jau ne visuose namuose ji kasdien vartojama, o kitakalbė aplinka nėra palanki, A. Rinkūnas parengė naujos kartos lietuvių kalbos vadovėlius. „Ar kalbate lietuviškai?“ – toks buvo naujos mokymo priemonės pavadinimas. Joje A. Rinkūnas kaip gretutinį pateikė ir tekstą anglų kalba, atsižvelgdamas į naujus besimokančiųjų poreikius. Pirmoji laida, išspausdinta Toronte 1979 m., taip pat sulaukė kelių leidimų ir atliko labai svarbų jauniosios kartos lietuvių bendruomenės narių lituanistinio švietimo vaidmenį.

Žymaus pedagogo pastangos, remiamos visos Kanados lietuvių bendruomenės, davė puikius vaisius – lituanistinės mokyklos čia visada buvo stiprios. Ypač tai pasakytina apie vyskupo Motiejaus Valančiaus Hamiltone ir Maironio Toronte lituanistines mokyklas. Pastarosios daugelį metų spausdinamas Toronto Maironio mokyklos ir Aukštesniųjų lituanistinių kursų metraštis „Mūsų pasaulis“ (1975–1982) ir „Mūsų mokykla“ (nuo 1983 m. iki šių dienų) išsiskiria ne tik prasmingu turiniu, bet ir puikia lietuvių kalba. Palyginimui verta

pažymėti, kad daugelis JAV lituanistinių mokyklų, nepaisant vis didėjančio moksleivių skaičiaus, nesugebėjo taip tvirtai laikytis ilgamečių tradicijų ir be pertraukų leisti lituanistinių mokyklų metraščių.

Ypatingas dėmesys lituanistiniam švietimui lėmė ir dar vieno ypač svarbaus leidinio pasirodymo Kanadoje aplinkybes. Buvę garsiosios Kauno „Aušros“ gimnazijos auklėtiniai, pasitraukę iš Lietuvos ir pasklidę po įvairius kraštus, nenutraukė ryšių, rengdavo susitikimus Čikagoje (ir du kartus Toronte), todėl būtent čia 1990 m. pasirodė labai įdomus leidinys *Prisimenam „Aušrą“* [15], kuriame surinkti ne tik buvusių moksleivių atsiminimai, bet ir pateikta šios tarpukario Kauno gimnazijos istorija, mokytojų biografijos, informacija apie „aušrokių“ laimėjimus mokslo, kultūros ir kitose veiklos srityse, taip pat apie Lietuvoje likusius ir tremties neišvengusius buvusius mokytojus ir moksleivius. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir atsivėrus naujoms galimybėms, 1999 m. Toronte išleista antroji leidinio dalis [16], pavadinta papildymais. Antrojoje knygoje spausdinami Lietuvoje sovietų okupacijos laikus pergyvenusių buvusių Kauno „Aušros“ gimnazijos auklėtinių atsiminimai ir pateikta nauja informacija, kurios nebuvo įmanoma surinkti Lietuvos okupacijos sąlygomis.

Kita išskirtinė Kanados lietuvių bendruomenės kultūrinės veiklos, o kartu ir knygų leidybos sritis buvo lietuvių tautodailė, kuri gyvenant egzilyje suvokta kaip ypač svarbus (greta gimtosios kalbos) tautinės tapatybės veiksnys. Ir šios srities prioritetų

pasirinkimą lėmė asmenybės, sugebėjusios plačiai paskleisti savąsias idėjas ir sulaukti bendruomenės pritarimo. Tai buvo garsūs menininkai Anastazija ir Antanas Tamošaičiai, savo kūrybinę veiklą pradėję dar tarpukario Lietuvoje ir likimo valia atsidadę Kanadoje. Čia po sunkių įsikūrimo metų savo sodyboje (Kingston, Ontario) Tamošaičiai sugebėjo sukurti sau lygių neturintį lietuvių liaudies menų centrą. Jo pagrindu 1977 m. įkurtas Lietuvių tautodailės institutas, kuris, priešingai nei kitais atvejais, nebuvo kokios nors JAV lietuvių organizacijos padalinys, o pats netrukus įsteigė savo skyrius Bostone, Čikagoje, Niujorke, Vašingtone, Ročesteryje, taip pat Didžiojoje Britanijoje. Dailininkų Tamošaičių sodyboje veikusiose tekstilės dirbtuvėse buvo audžiami autentiški lietuviški tautiniai drabužiai. Jais buvo aprūpinti visi ne tik Kanados, bet ir Šiaurės Amerikos, kitų kraštų lietuvių išeivijos dainų ir šokių ansambliai. Tautinei tapatybei išsaugoti ir nuolat puoselėti nepaprastai svarbi buvo ir Lietuvių tautodailės instituto leidybinė veikla. Suvokiant lietuvių liaudies meno propagavimo svarbą ne tik tarp tautiečių, kurie netruko graibstyti Tamošaičių dirbtuvėse išaustų tautinių kostiumų komplektų, bet ir noriai dalyvaudavo ten rengiamuose tautodailės darbų kūrimo darbuose, Lietuvių tautodailės instituto nariams rūpėjo skleisti žinias apie lietuvių liaudies meną ir plačiau. Tuo tikslu sumanytas ciklas leidinių ir vienas po kito išspausdinami puikūs spalvoti albumai, skirti lietuvių tautiniams kostiumams *Lithuanian national costume* [20], lietuvių liaudies margučiams *Lithuanian easter*

eggs [21] ir lietuvių tautinėms juostoms *Lithuanian sashes* [22]. Albumų tekstai – anglų kalba. Šis Kanados lietuvių siekis pasirūpinti kuo platesne lietuvių liaudies meno sklaida pasaulyje galėtų būti palygintas tik su menininko Algimanto Kezio Čikagoje įsteigtos leidyklos „Lietuvių biblioteka“ (Lithuanian Library Press) veikla, kai taip pat anglų kalba leisti albumai apie lietuvių meną ir lietuvių išeivijos gyvenimą JAV.

Lietuvių tautodailės instituto įkūrimo istorija ir daugiau nei dviejų dešimtmečių jo veiklos patirtys atskleidžiamos 2000 m. išleistoje monografijoje [13]. Instituto gyvybingumą iliustruoja jo veiklos trisdešimtmečiui Toronte surengta didelė paroda ir liaudies muzikos koncertas [24]. Tačiau išskirtinio dėmesio nusipelno kol kas analogų neturintis pavyzdys – tai A. Tamošaičio rūpesčiu, kai šis po žmonos Anastazijos mirties 2000 m. persikėlė gyventi į Lietuvą, 2003 m. vasarą Vilniuje įkurta Vilniaus dailės akademijos globojama jau penktus metus sėkmingai gyvuojanti Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija „Židiny“, kurioje ne tik rodomi autentiški įvairių regionų lietuvių tautiniai drabužiai, abiejų menininkų išeivijoje sukurti darbai, bet ir tęsiama gyvoji tautinio meno tradicija – mokoma austi [25]. Toks pavyzdys, kai išeivijoje išsaugotos autentiškos lietuvių liaudies tradicijos patraukliais renginiais ir projektais gaivinašmos per ilgus sovietmečio dešimtmečius jas gerokai primiršusioje gimtinėje, yra ne tik pamokomas, bet ir liudijantis neįkainojamą lietuvių išeivijos atliktą darbą saugant ir puoselėjant tautodailę.

Savo kultūrinės, o sykiu ir leidybinės veiklos pamatu pasirinkusi lituanistinį švietimą ir lietuvių tautodailę Kanados lietuvių bendruomenė sugebėjo papildyti lietuvių išėivijos spaudos aruodus savita, prasminga išliekamosios vertės spauda, atspindinčia bendruomeninės veiklos mastą ir liudijančia jos gyvybingumą. Suprasdama savosios spaudos išsaugojimo svarbą, Kanados lietuvių bendruomenės Krašto valdyba dar 1983 m. pradėjo tirti galimybę įsteigti Kanados lietuvių archyvą. Toks archyvas buvo įkurtas 1989 m. Toronto priemiestyje, lietuviškoje Anapilio sodyboje. Kanados lietuvių muziejuje-archyve nuo pat jo įsteigimo dienos pradėti rinkti ne tik spausdinti, bet ir rankraštiniai įvairių Kanados lietuvių organizacijų dokumentai, taip pat muziejiniai eksponatai. Apžvalginiam dabartinio muziejaus-archyvo direktoriaus dr. Arūno Pabedinsko straipsnyje [14] teigiama, kad muziejuje surinkta per tris tūkstančius knygų, tvarkomas kompiuterinis katalogas. Muziejus skatina bendruomenės narius perduoti jam sukauptus spaudinius ir viliasi surinkiantis ir išsaugosiantis visą Kanados lietuvių spaudos rinkinį.

Kad Kanados lietuvių bendruomenė ypač rūpestingai saugo savo spausdintinių kultūros palikimą, teko įsitikinti ir kaupiant Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus lie-

tuvių išėivijos spaudos rinkinį, kuris tapo pagrindu rengiant tos spaudos bibliografiją. Iš Kanados sulaukta nuoširdžių talkininkų, parūpindavusių Lietuvoje trūkstantų ir ieškomų leidinių. Ypač retus Kanados lietuvių sporto organizacijų leidinius siuntė švietislaus atminimo Sigitas Krašauskas, didžiulį tautinių šokių ansamblių veiklą atspindinčių leidinių ir koncertų programų rinkinį dovanojo ilgamečiai Toronto ansamblio „Gintaras“ vadovai Rita ir Juozas Karasiejai. Aktyvi Mažosios Lietuvos fondo ir Lietuvių tautodailės instituto veikėja Irena Šernaitė-Meikljohn ryžosi didžiuliam darbui – peržiūrėti Toronte esamus Kanados lietuvių leidinių dubletinius fondus ir atrinkti reikalingus Martyno Mažvydo bibliotekos rinkiniui. Surinkti visą Kanadoje gyvenusios rašytojos Marijos Aukštaitės knygų rinkinį, išleistą jos vaikų Toronte įsteigto „Poetės M. Aukštaitės centro“, ir atsiųsti Martyno Mažvydo bibliotekai padėjo sūnus A. F. Navikevičius. Tai, kad šiai bibliotekai pavyko sukaupti beveik visą Kanados lietuvių spaudos rinkinį, o leidinio *Lietuvių išėivijos spaudos bibliografija* abiejuose tomuose suregistruoti ne tik stambieji, bet ir smulkesni šios šalies lietuvių telkinio leidiniai, atspindintys bendruomeninės veiklos įvairovę ir pilnatvę, yra nemenkas jau minėtų ir kitų talkininkų nuopelnas, liudijantis išskirtinę pagarbą savo spaudai.

NUORODOS

1. ALŠĖNAS, Pranas. „Nepriklausoma Lietuva“ už nepriklausomą Lietuvą. *I laisvę*, 1971, nr. 53 (90), p. 93–94.
2. GAIDA-GAIDAMAVIČIUS, Pranas. *Didysis nerimas*: žvilgsnis į ieškantį žmogaus širdin. Putnam (Conn.): Immaculata, 1961. 297 p.
3. GAIDA-GAIDAMAVIČIUS, Pranas. *Išblokštasis žmogus*: benamio likimo perspektyvos. Augsburg:Venta, 1951. 278 p.
4. GAIDA-GAIDAMAVIČIUS, Pranas. Žingsniai ateitin. *Tėviškės žiburiai*, 1974, spalio 24, p. 1.
5. Gerbiamieji skaitytojai, rėmėjai, talkininkai. *Nepriklausoma Lietuva*, 2001, nr. 24–25, p. 1.
6. GIRNIUS, Juozas. „Tėviškės žiburiams“ 25 metai. *Aidai*, 1974, nr.10, p. 455–457.
7. KASGREINAS, Pilypas. *Lietuviams ateiviams Kanadoje vadas*. Chicago, 1928. 31 p.
8. Klajoja ar meškerioja? *Laisvė*, 1956, vas. 29.
9. Kova prieš atvirą žodį. *Akiračiai*, 1972, nr. 5, p. 3, 15.
10. KULBOKAS, Vladas. *Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje*. T. 1. Roma, 1982. XI, 569 p.
11. Lietuvių *enciklopedija*. T. 10. Boston, 1957, p. 412.
12. *Lietuvių išeivijos spaudos bibliografija, 1945–2000*. T. 1: Knygos lietuvių kalba. Vilnius, 2002. 756 p.
13. *Lietuvių tautodailės institutas išeivijoje*. Toronto, 2000. 174 p.
14. PABEDINSKAS, Arūnas. Kanados lietuvių muziejus-archyvas. *Tėviškės žiburiai*, 2007, birž. 26, p. 4.
15. *Prisimenam „Aušrą“*: Toronto, 1990. 374 p.: faks., iliustr., portr.
16. *Prisimenam „Aušrą“*: papildymas. Toronto, 1999. 191 p.: portr.
17. RAILA, Bronys. Ne tie, ne tie kirminai! *Akiračiai*, 1977, nr. 1, p. 11.
18. RINKŪNAS, Antanas. *Negęstanti ugnis*. T. 1–2. Islington (Ont.), 1995–1996.
19. ŠLIAŽAS, Rimvydas. „Nepriklausomos Lietuvos“ redakcijai. *Akiračiai*, 1972, nr. 5, p. 11.
20. TAMOŠAITIS, Antanas and Anastazija. *Lithuanian national costume*. Toronto, 1979. 256 p.: iliustr.
21. TAMOŠAITIS, Antanas. *Lithuanian Easter eggs*. Toronto, 1982. 215 p.: iliustr.
22. TAMOŠAITIENĖ, Anastazija; TAMOŠAITIS, Antanas. *Lithuanian sashes*. Toronto, 1988. 316 p.: iliustr.
23. „Tėviškės žiburių“ 50 metų metraštis, 1949–1999. Toronto, 2000. 71 p.: iliustr.
24. VAIČIŪNAS, Algirdas. Lietuvių tautodailės instituto 30-metis. *Pasaulio lietuvis*, 2007, nr. 8–9, p. 31: iliustr.
25. ZEMLICKAS, Gediminas. Tautiniais drabužiais puošia Lietuvą. *Draugas*. Priedas *Mokslas. Menas. Literatūra*, 2007, kovo 10, p. 7: iliustr.

LITHUANIAN PRESS IN CANADA AND REFLECTION OF THE CULTURAL LIFE OF EMIGRANT COMMUNITY IN IT

SILVIJA VĖLAVIČIENĖ

Abstract

The new surge of Lithuanian emigrants, who came to Canada after the Second World War (in about 1947) from the camps of displaced persons, did not find in this country neither strong countrymen community nor deep traditions of press in the native language which they used to have in the neighbour country – the United States of America. About 22,000 Lithuanians settled in Canada. As a big number of intellectuals joined former working-class community, new possibilities for development of Lithuanian press arose. Until 2000 over 500 books were printed in Canada, only 50 among them in English. Especially important role in community organizing, native language preservation and national identity rising played Lithuanian weeklies “Nepriklausoma Lietuva” (Independent Lithuania) (Montreal, 1941–2001) and “Tėviškės žiburiai” (Lights of the Mother Country) (launched in Toronto, at the end of 1949 and still being issued). Due to the efforts of the editors – famous historian Adolfas Šapoka (1906–1961) and reverend and philosopher Pranas Gaida-Gaidamavičius (b. 1914) – “Tėviškės žiburiai” became possibly the best weekly of Lithuanian emigrants, popular not only in Canada but in the other countries as

well. The weekly, finishing its sixth decade, now being edited by Česlovas Stankevičius, managed quietly survive changes of both editors and the exterior of the publication, staying however true to all attitudes of formation of content of publication for all community members. It reflects fullness of the life of Lithuanian community in Canada; therefore the weekly is still popular both among emigrants and in Lithuania itself.

Two trends in book publishing especially important for Lithuanian community should be accentuated – Lithuanian education and folk art. A man of merit for Lithuanian education was Antanas Rinkūnas (1909–1985), pedagogue who created the most important textbooks for Lithuanian schools. The brightest advocates of folk art and publishers of books on this topic were famous artists, founders of the Lithuanian Folk Art Institute in Toronto, Anastazija (1906–2005) and Antanas (1906–2005) Tamošaitis. The Lithuanian press in Canada still follows its deep traditions. Lithuanian press and manuscript documents of Lithuanian community activities in Canada are accumulated and preserved in the Lithuanian Museum-Archives, established in 1996, in Toronto.

Įteikta 2008 m. vasario mėn.